

צמחים נדירים בארץ

Teucrium procerum Boiss. et Bl. געדה קיפחת

* * * * *

מאת: גד פולק*

געדה קיפחת (משפחת השפתניים) היא אחד הצמחים היפים שנעלמו כמעט מנוף הארץ, ומאימת עליו סכנת כליה מוחלטת. (ציור בעמוד הבא)

זהו צמח עשבוני רב-שנתי שענפיו הזקופים מגיעים עד לגובה 60-80 ס"מ. עליו ססועים לאונות מוארכות. גם הענפים וגם העלים קרחים בדרך כלל. הפרחים ערוכים במכבדים המסיימים את צמיחת הענפים. צבע הפרחים כחול עז, וכותרתם חד שפתנית. אורך הכותרת כ-1.5 ס"מ והיא בולטת במידה ניכרת מן הגביעים. געדה קיפחת פורחת בין אפריל ליולי ופירותיה מבשילים באוגוסט. בתקופה זו מתייבשים כל חלקי הצמח עד לבסיס הנצר. סימן שדה אופייני שמציינים לעתים לגעדה קיפחת הוא השחרת העלים לאחר התייבשות הצמח (3, 7).

תפוצה, בתי גידול ומעמד טקסונומי

געדה קיפחת מופיעה בפלורה (7) כצמח של מישור החוף והגולן, ואילו המגדיר (3) מציין את מישור החוף בלבד. אי בהירות שוררת לגבי הגדרתו המדויקת של מין זה. המין הקרוב ביותר לגעדה קיפחת הוא געדה מזרחית והאוכלוסיות הגדולות בהר אביטל שבגולן ובחרמון משתייכות כנראה אליו (4, 6).

יש הכוללים את הגעדה המזרחית בתוך געדה מאובקת (7), ואילו פוסט כינה את אוכלוסיות החרמון וסוריה (הידועות היום כ"געדה מזרחית") כ"געדה קיפחת". יתכן איפוא שאוכלוסיות השרון הידועות כ"געדה קיפחת" אינה מין בפני עצמו, אלא רק אוכלוסיה נבדלת של געדה מזרחית, המצטיינת בענפיה הזקופים ובשעירות מעטה או חסרה כליל.

אשר לבתי הגידול מצויין בפלורה ובמגדיר שגעדה קיפחת הינה צמח של בתות על גבי כורכר וחמרה. מקורות אחרים מציינים דוקא בתי גידול לחים (1, 2). בעבר גדלה געדה קיפחת בכרכור, פרדס חנה, חדרה, מגדיל, רמתים ופתח תקוה (פרטים שנאספו במקומות אלה שמורים בעשביית האוניברסיטה העברית בירושלים).

ד"ר גד פולק הוא רכז הביולוגיה בסמינר הקיבוצים בתל-אביב ומשמש כעורך "רתם". עוסק עתה בחקר צמחים נדירים של חמרה וכורכר במישור החוף.

אין ידיעות על מציאות געדה קיפחת במקומות אלה כיום, וכנראה שבתי הגידול בהרסו ופשוט נעלמו. לפיכך נחשב צמח זה בשנים האחרונות כמין שנכחד כליל מן השרון (1, 2). אולם, לפי מידע שנמסר על ידי עוזי פז והמופיע גם בספרו "ארץ הצבי והיעל" (5) מצויה עדיין געדה קיפחת בשמורת רכס חרוצים שבשרון ובסביבותיה.

געדה קיפחת בשרון כיום

בסיור שערך כותב שורות אלה ב-16.5.81 בשמורת חרוצים אכן נמצא פרט אחד ויחיד של געדה קיפחת בתוככי השמורה במדרון צפוני של ערוץ שתתיתו חמרה חרסיתית, המכתי את שטחי החמרה והכורכר הטיפוסיים לשמורה. זה פרט הנושא עשרות ענפים גבוהים עד כדי 80 ס"מ, מכוסים בפריחה מרהיבת עין. ענף קטן מצמח זה נשלח לעשביית האוניברסיטה העברית. למרבה הצער נשרף כמעט כל שטח השמורה בקיץ זה, ובביקור חוזר שנערך באמצע אוגוסט לא נותר זכר לצמח הגעדה. בסריקה מדוקדקת שנערכה בסביבה הקרובה בסוף אוגוסט נמצאו עוד פרטים אחדים של געדה קיפחת. אלה גדלים בתוך גריגה צפופה של קידה שעירה. לוטם מרווני ואזוביון דגול שמחוץ לשטחי השמורה. צמחי הגעדה הקיפחת היו בשלב של הפצת הפירות והתייבשות העלווה. מן הראוי לציין שלא נראתה תופעה של השחרת העלים בזמן ההתייבשות. לעומת זאת בלטו בגונם השחור במקום דוקא צמחי הפרסיון הגדול היבשים. האם לא היתה כאן בעבר טעות בזיהוי?

געדה קיפחת

קיים חשש שצמחים בודדים אלה הם באמת השרידים האחרונים של מין זה בשרון. די בשריפה נוספת או בשינוי כלשהו ביעוד השטחים כדי להכחיד כליל צמח יפה זה מנוף הארץ. סכנה זו היא מוחשית ביותר בגלל מיקומו של האתר בסביבה חקלאית צפופה. כמו כן, איננו יודעים כיצד מגיבה געה קיפחת לשריפות, והאם היא יכולה לחזור ולהתחדש מבסיס הנצר גם לאחר שריפה, או לנבט מחדש מזרעים המצויים בשטח. יש מקום לברר גם אם לא נותרו פירות סתר נוספות שבהם עדיין גדלה געה קיפחת. ראוי לחפש בכתמי חמרה חרסיתית בלתי מעובדת, ערוצים חרסיתיים ותעלות ניקוז, המצויים פה ושם בין שטחי החמרה המעובדים בשרון.

חובבי הצמחים מוזמנים בזאת לחפש את הצמח ולדווח לרת"ס על מקומות המצאו.

ספרות

1. אגמי, מ. וא. דפני, 1975. סקר מיני הצמחים ובעלי החיים שנכחדו ושעומדים בפני סכנת הכחדה בישראל. השירות לשמירת איכות הסביבה, פרסום מס' 7501 ירושלים.
2. דפני, א. ומ. אגמי, 1977. צמחים נדירים וצמחים בסכנת הכחדה. מתוך: אקולוגיה: אדם וסביבתו. עורכים יואב ויזל ולב פישלזון, הוצאת המדור לאקולוגיה.
3. זהרי, מ. 1976, מגדיר חדש לצמחי א"י. הוצאת עם עובד.
4. זהרי, מ. 1980. נופי הצומח של הארץ. הוצאת עם עובד.
5. פז, ע. 1981. ארץ הצבי והיעל. הוצאת מסדה ורשות שמורות הטבע.
6. שמידע, א. מידע בע"פ.
7. Feinbrun N. 1978. Flora Palaestina III. The Israel academy of Sciences and Humanities.